

Школа

Мене батьки віддали у спеціалізовану школу з поглибленим вивченням англійської мови, що було круто за совєцькими стандартами, але я не хотів туди, бо мені чомусь більше подобалася районна школа. Різниця зовнішньої між ними не було: обидві будівлі дуже старі, років по 150, з мармуровими сходами всередині, високими стелями. Обидві побудовані з однакового жовтуватого вапняку. Однак, не подобалося і все. Батько переконав мене тим, що казав, що я буду щоранку йти, як молодий робочий, котрий будує кораблі, котрі ходитимуть морями планети, бо англійська школа знаходилася у тому ж напрямку, що й центральна прохідна суднобудівного заводу. Ну так і почалося.

Перша вчителька англійської, назвемо її В.Н., мене зустріла дуже привітно, але після кількох уроків перевела мене до іншої групи (клас було розділено на три групи). Ця вчителька мала вищий статус, тому мала право формувати групи. Не вразив я її своїми здібностями. Друга вчителька, на ім'я П.В. була славна тим, що прищеплювала своїм учням характеристичний акцент: англійський дзвінкий міжзубний *th* всі її учні вимовляли як ДЗ. Вже у Києві я якось перетнувсь з землячкою і, почувши як вона розмовляє англійською через телефон, безпомилково вгадав, де і в кого вона вчилася.

У п'ятому класі з трьох груп зробили дві, і я знов опинився у В.Н. І знов ненадовго. Десь через рік вирішили знов створити третю групу, і одного дня В.Н. затримала перед початком уроку мене і мого приятеля і сказала, що ми переходимо до третьої групи, а саме ми, тому що кращих учнів вона не віддасть, поганих віддавати негречно, а ми – те, що треба, і хай нам щастить з новою вчителькою. Просто взірцева педагогічна тактовність! Втім, чомусь я на неї тоді не образився, хоча й не дуже радів зміні. Про В.Н. ходили чутки, що вона раніше працювала гідом в Одесі, але щось не склалося, і її викинули аж до школи у Миколаєві. У ті часи працювати з іноземцями було небезпечно.

Третя група виявилася, що майже повністю складається з учнів, яких ніхто більше не захотів взяти. За совка так звані спецшколи постійно були об'єктом критики різних класово свідомих товаришів, що вважали, що не потрібно дозволяти всіляким розумникам відокремлюватись від народу. Щоб врятувати саму ідею таких шкіл довелося їхнім прихильникам піти на поступки: з району школи брали всіх, а з інших районів – за співбесідою. Ось з району школи до нас і потрапляли різні «трудновоспітуєміє», недоумки, немотивовані вчитися. Ближче до восьмого класу вони починали курити травку, мали багату історію з міліцією та криміналом, а після восьмого класу дружненько йшли до профтехучилищ та технікумів, а звідти вже до в'язниць чи до підприємств народного господарства – хто на що вчився.

Вчителька у третій групі, сучасною мовою кажучи, дуже походила на якусь мажорку. Чи може на висококласну гейшу. Вона носила моднячі, справжні «штатовські» (тобто з США) джинсові сукні. Вона періодично бувала за кордоном, що для нашого супер засекреченого міста було просто неймовірним. Вона працювала кілька місяців у школі, потім зникла, а через кілька місяців знов з'являлася з новим гардеробом. Англійську вона знала добре. Я якось влітку її побачив на морі. Вона лежала на пляжі у модних тоді окулярах, що як дзеркало відбивали сонячне проміння, і читала в оригіналі справжні англійські книжки, котрі тоді у нашому місті також було майже не можливо десь знайти. Треба казати, що дама таки була ефектна, але я тоді був замалий, щоб оцінювати. Це я вже заднім числом її образ викликаю, роздивляюся та оцінюю.

На уроках її присутність не особливо впливала на учнів. Отже, навчанням це відбування годин було назвати важко. На щастя вона невдовзі кудись зникла, і на її місце прийшла нова вчителька - М.З. Ось ця вчителька швидко звернула увагу на моє дзекання, а також на те, що я вимовляю зубні Д, Т, Л, Н, а треба альвеолярні. Якщо чесно, вона мене цією фонетикою серйозно задовбувала. Потім виявилось, що я не маю зеленого поняття про презент перфект і презент контініус, не кажучи вже про інші часи. І пішло-поїхало.

Діагностувала мої проблеми вона непогано, але пояснити нормально, щоб я зрозумів, що від мене хочуть, вона не вміла. Зрештою, я в книжкових завалах у батька відкрив якийсь старий підручник для технічних ВНЗ і почав розбиратися з граматиною сам.

Підручник був з тих, де навчальні тексти виглядають приблизно так:

А: Добрий день!

Б: Добрий день!

А: Що це таке?

Б: Це трансформатор.

А: А оце?

Б: А це ротор асинхронного електродвигуна змінного струму.

А: Подайте мені, будь ласка, трансформатор!

Б: Тримайте, будь ласка!

А: Дякую!

Б: Прошу!

А: Я Петро Іванов. Я налагоджувач верстатів з ЧПУ.

Б: А я Джеймс Колінз. Я безробітний.

А: А у нас в країні нема безробітних.

Б: Та невже? А у нас капіталісти експлуатують робочих, а більшість навіть просто немає роботи.

А: А у нас уряд та партія піклуються про робітників, будують санаторії, будинки культури та бібліотеки.

Втім, там були детальні граматичні таблиці, котрі дозволили мені отримати уявлення про те, що взагалі є в англійській граматиці. Потім виявилось, що насправді англійську граматику так не треба викладати, оксфордські граматисти вже переписали граматику в іншій термінології за іншою методою вже без тих морфологічних таблиць, котрі пасують до таких мов, як латина і давньогрецька (звідки і пішла граматична традиція), але абсолютно контрпродуктивні для таких мов, як сучасна англійська.

Цей морфологічний підхід абсолютно не пасував дуже синтаксичній англійській мові, яка морфологією критично бідна. Ну який сенс було давати нескінченні таблиці дієвідміни по трьох особах, двох числах, якщо вони мають лише в 3-й особі однини Present Simple (Indefinite) характерне закінчення -(e)s, в усіх інших формах закінчень немає, а в інших часах дієслова навіть в третя особа однини ніяк не відрізняється від інших?

Ну заповніть сторінку таблицею типу цієї:

I painted

you painted

he/she/it painted

we painted

you painted

they painted -

Все одноманітне до нудьги, і що з цього далі?

Вибір належного часу в англійській мові йде від інтерпретації всього тексту (в широкому сенсі "тексту" - розмова з усім контекстом також). Не має сенсу витратити час на морфологічні таблиці, слід одразу йти до вжитку, а форму пояснити простою формулою: Past Simple: основа + -ed або 2-га форма для неправильних дієслів. І все! Жодної таблиці на півсторінки!

Власне морфологічний, важкий підхід йшов від старих царських гімназій з їхнім ухилом в "класичні мови", тільки з советізацією матеріалу. Але до методики викладання не додавалися дуже важливі для такого методу інструменти - різки або розсипаний в кутку сухий горіх для стояння на ньому на колінах. Мабуть, вважалося, що цю частину навчального процесу на себе візьме родина...

Латина, однак, мені також допомогла. Я почав з нею знайомитися у той самий час, і вона значно просунула мене у розумінні словобудови книжної англійської лексики. Нові ж, сучасні, прогресивні підручники, передруки з "Оксфорд Юніверсіті Прес" до мене потрапили лише у восьмому класі, до того ж ще треба було навчитися їх розуміти, бо вони були написані неадаптованою англійською без перекладу.

Хай там як, але процес опанування англійської мови почав просуватися. Згодом я вже почав розуміти випуски новин Бі-Бі-Сі та програми BBC English by Radio по короткохвильовому радію. Окремі їхні матеріали навіть передруковували у газеті Moscow News, котру ми всі зобов'язані були передплачувати, бо вона використовувалася для позакласного читання та для так званих current events, з котрих починався кожний урок. Особливо допомогли передачі англійською у повільному читанні з Голосу Америки, так званий, Special English. Ці передачі ще й дотепер існують, тільки вже в інтернеті й під іншою назвою: VOA Learning English.

Згодом мене до себе повернула В.Н. А з дев'ятого класу стався просто прорив, про що буде нижче, а зараз згадаю ще двох вчительок. Вчителька з технічного перекладу нічим особливим не відрізнялася. Взагалі, вона, здається, за два роки курсу технічного перекладу вимовила лише кілька фраз. Зазвичай, ми тихенько перекладали якусь норму: 4 тисячі за дві години, здається. Втім, це вона направила мене на справжню перекладацьку практику (див. "Моя перша робота") за що їй подяка, бо той досвід мав великий вплив на моє подальше життя.

Вчителька англійської (9 клас) і американської (10 клас) літератури, назвемо її В.О., не стільки вплинула на знання предмету (геть нічого не пам'ятаю з тих курсів), скільки запам'яталася сама вчителька. Вона була досить молода, може, 2-3 роки після університету. Вона була завжди модно одягнена в імпортні речі. Її улюблений стиль у теплий період – довгі сукні пісочного кольору на заклепках (вважалося дуже круто тоді!). Заклепки були, звісно, не всі застібнуті, без надмірності, але так, щоб щось блиснуло, але залишався простір для фантазії. Прикраси в неї всі були у єгипетському стилі: скарабейчики на кільцях, головка Нефертіті, знаки «анх». Треба ще додати, що вона була чорнява, смуглява, середнього росту, струнка. Взимку, зазвичай, вона носила джинси та різні обліпчасті светри. Як це дозволяла наша директриса, червоноша за всіх старих більшовиків, залишається загадкою. Зайняття у нас проходили в дуже маленькому кабінетику. В.О. розповідала матеріал англійською, дуже швидко, з приємними переливами інтонації. Якби це була велика аудиторія, то, мабуть, вона бігала б туди-сюди, а тут вся сила її пристрасної натури проривалася у голосі, у постанові

тіла, в міміці, жестах і блиску очей. Вона викликала не підліткову хтивість, а бажання милуватися нею. Її уроки були справжнім еротичним і естетичним експер'янсом.

Про сьогоднішня своїх шкільних вчителів я знаю небагато, та й інформація десь на середину "нульових" років. В.Н., П.В. та М.З. тоді ще викладали, і користувалися популярністю у місті. Деякі батьки вважали за щастя, коли вдається просунути чадо на їхні приватні уроки. Вчителька технічного перекладу працювала ще наприкінці 90-х, потім я про неї нічого не чув. «Гейша» кудись зникла. Чарівна В.О., мені розповідали, переїхала до Києва, і в неї якийсь бізнес, перекладацька агенція чи щось ще близьке до міжнародних зв'язків. Її колишні колеги їй дуже заздрили, бо в неї, на їхню думку, все було в шоколаді, а життя просто казкове.

Мій Вчитель

Перед 9-м класом батьки запропонували мені піти на курси до Будинку вчителів. Там викладав легендарний миколаївський вчитель – **Віталій Іванович Гайдуков**. Це був справжній інтелектуал. Власне інтелектуал, а не “совецька інтелігетська срань”. Я пішов до нього одразу до другого курсу, й із прикрістю відкрив для себе, що наражаюсь на нищівну, саркастичну критику Віталія Івановича ледве відкрию рота. Сусід по парті, хлопець зі звичайної школи вже почав бурчати: «Йшли б ви на перший курс, а то тільки назад нас тягнете. То ж мені спецшколи називається!»

Виявилось, що я геть не маю поняття, як розставляти «маленькі словечки» - тобто артиклі. З альвеолярними зубними та міжзубними впоралися у школі, але про вимову решти звуків – гадки не маю. Інтонація – як ведмідь на вухо наступив: коли мені кажуть підвищувати тон, я його понижую, і навпаки. Можливо, мене таки б і перевели до молодшого курсу, якби не один випадок. Якось погасло світло. Ми сиділи в абсолютній темряві, бо приміщення було десь в кам'яних нетрях старовинного будинку і не мало вікон. Віталій Іванович почав кожного питати, чи може хтось розповісти віршика. Дехто згадав щось примітивненьке зі звичайної шкільної програми. А я чомусь цілком пам'ятав “My Heart's in the Highlands” Роберта Бернса. І навіть знав, що означають всі слова. І я продекламував просто в темну аудиторію:

My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands, a-chasing the deer;
Chasing the wild-deer, and following the roe,
My heart's in the Highlands, wherever I go.

Виявилось, що Роберт Бернс – улюблений поет Віталія Івановича. «Ну інтонація, фонетика, звісно, поки що шкільні. Але чудово! Чудово! Вражений!» - з задоволенням казав Віталій Іванович. Шкільний – це було найбрутальнішою лайкою у Гайдукова. Шкільна вимова, шкільні знання – якщо він так каже, то це навіть не двійка, це абсолютний нуль. Втім, згодом він мене таки натренував. Але в цю хвилину це не звучало злостиво.

Ми займалися, мабуть, за найменш ідеологізованим підручником тих часів тріади авторів Бонк, Котій, Лук'янова. Бонк потім, вже після розпаду СРСР стала відома своїми кількома досить пристойними підручниками за сучасними методиками навчання англійської мови.

Здається, Віталій Іванович був бідним як церковна миша. Він був з тих людей про кого зневажливо жартував Задорнов: «Три фотокартки у паспорті – всі три в одному строї». У Віталія Івановича були якісь негаразди у приватному житті. Він часто приходив понурим, але за кілька хвилин, коли він починав урок, в очах з'являвся вогник.

Віталій Іванович ненавидів місцеву жлобню. Він не проводив бесіди на моральні теми, але жарти його були красномовними:

"Ви знаєте, що невдовзі з'явиться нова слов'янська мова? Я можу Вам навести її риси! В неї відбудеться дифтонгізація сполучень приголосних зубний плюс губний: свайба, клайбіце. А ще в неї з'являться артиклі. Ви чули, як люди з передмість ставлять «етот» чи «тот» перед кожним іменником"? А як вам такі утворення, як "с-откудава", "с-оттудава"?"

А жлобня була неподалік. Щовечора, коли ми виходили з занять, ми проминали призьбочки на дворі, на котрих щільно сиділа совєцька молодь. Молодь шмаркала і плювала собі під ноги, курила коноплю, спілкувалася якимись вигуками, роздивлялась нас принизливим поглядом, чи нема з нас чого зняти, джинсів чи «пижиковую шапку».

У нашій групі навчалися ще два хлопці з моєї школи, отже, незабаром про те, що я став одним з сильних учнів Самого метра, стало відомо у школі. Ясно, що знов опинився у групі Н.В. Раптом всі навколо мене почали з придихом розповідати мені про мої мовні здібності. Я автоматично став переможцем конкурсів і олімпіад.

Я не дуже вірив у щирість цих шкільних похвал, але погоджувався з тим, що Віталій Іванович – Вчитель з великої літери. Сучасним людям, мабуть, важко уявити, як можна стати видатним викладачем, знавцем мови, лінгвогурманом у місті, куди було заборонено в'їзд іноземців навіть з країн совєцького блоку, де більшість населення давала підписки, котрі забороняли спілкування з іноземцями без дозволу відповідальних осіб. Наскільки я знаю, Віталій Іванович ніколи не виїжджав за кордон за совєцьких часів.

Втім, Віталій Іванович був неабиякою дивиною і для іноземців. Коли вже місто «відкрили», підписки стали історією, а Віталій Іванович нарешті отримав можливість спілкуватися з носіями мови, англійці не могли повірити, що він вивчав мову не в Англії. Його мова була перфектна. Може присутній був якийсь акцент, але не слов'янський, а як у англійця, але не з місцевості співрозмовника, а десь з іншого регіону.

Учнем пана Гайдукова я був протягом навчального року. Якось я у вуличній сутичці я пропустив удар від наркоманів. Вони напали вдвох, чудово скоординувавши свої дії. Один вдало відвернув увагу на себе, а другий використав невідомий мені трюк з розворотом. Я звиклий був до типової тактики вуличної шпани, але тут перетинався з тими, хто знав прийоми бійки «по-зоновськи». Зазвичай, шпана - це були ще ті, що не встигли відсидіти, але на цей раз таки натрапив на "бувалих". Їхня тактика була мені не знайома. Удар трохи скопив мені один зуб. Кілька занять у Віталія Івановича я шепелявив, поки стоматологи не зробили мені спеціальну пластинку, яка швидко вирівняла зуб в ще по-молодому м'якій кістці. Втім, цю ваду фонетики він ніяк не коментував і ні про що не розпитував.

За літо я вирішив, що годі вже займатись самообороною по книжках та час від часу по підворіттях та лісосмугах, потрібний цілеспрямований вишкіл. До того ж треба було якось загартувати себе перед службою в армії, бо партія й уряд вже вирішили, що служитимуть навіть студенти. На жаль, курсам Віталія Івановича місця в моєму розкладі не знайшлося. Однак вивчення англійської мови не припинилося.

"Екзаменатор" з "першого відділу"

На другому році служби в мене з'явилися можливості щось таке почитувати, крім військових статутів та журналу "Комуніст вооруженних сіл". І, взагалі, стало трошки вільніше

з виходами за межі військової частини. А за межами військової частини деінде розміщувалися такі кіоски під назвою "Союзпечать". А в тих кіосках продавалися за якісь копійки газети комуністичних партій різних країн світу, а також різна преса з країн-спільників СРСР. Ось я й прикупив якось собі Morning Star (Велика Британія), Daily World (США). З точки зору мови газетки були досить непогані, бо у школі та інституті ми зазвичай використовували Moscow News, а там англійська була неавтентична. Нобелівська лавреатка з літератури Доріс Лесінг колись також захоплювалася комуністичною ідеологією у Британії, а потім згадувала, що читаючи різні комуністичні публікації, в неї з'являлося враження, що метою авторів було якомога більше площини заповнити словами. Я читав "Morning Star" через 20 років після того, як пані Лесінг полишила комуністичну партію, часи вже були скрутні для комуністів Європи, а СРСР вже не такий щедрий у фінансуванні, тому ця газета вже була досить лаконічною, а ось "Московським новинам" ще грошей на базікання не забракло.

Отже, почитую я англійські комуністичні газетки і потрапляю у поле зору особіста. А особіст - це представник КГБ СРСР у військовій частині. Він щось типу як зараз є "смотрящіє" на підприємствах. Підходить він до мене і дуже чемно, навіть за армійськими мірками можна сказати, що неформально, питає:

"Добрий день, товаришу рядовий. А що це ви таке читаете"?

"Я читаю газету комуністичної партії Британії, "Морнінг Стар", - відповідаю.

"Можна подивитись"? - втім, не чекаючи на відповідь бере газету і довго її роздивляється. Потім бере іншу газету, "Дейлі Уорлд". Я, не чекаючи на питання, пояснюю:

"А це газета компартії Сполучених Штатів Америки".

"А де ви їх взяли"? - питає особіст.

"Купив у кіоску "Союзпечаті", там над назвою ціна написана в копійках", - кажу.

"Бачу, бачу... А де ви навчалися англійської мови"? - продовжує цікавитися товариш майор.

"В англійській школі"...

"В англійській"?!!!!!!! - в особіста очі аж ледве не луснули

"... тобто з поглибленим вивченням англійської мови", - пояснюю.

"А! Ну так би і казали"! - розслабляється товариш офіцер. "Добре, добре... Мови корисно вивчати, підвищувати свій рівень".

З цими словами він пішов далі своєю дорогою.

Мабуть, він потім вивчив асортимент іноземної комуністичної періодики, бо більше мене не чіпав з цими газетами, а в мене траплялися й інші - "Юманіте" з Франції, наприклад, італійська, назву котрої я вже не пригадаю, бо я якось швидко втратив ентузіазм до італійської мови, і що просто дивно, що особіст не виявив особливого зацікавлення, коли побачив мене через кілька місяців у бібліотеці нашої частини, коли я розшифровував за допомогою "Большої совєткої енциклопедії" та німецько-російського словника мову ідиш з ізраїльської комуністичної ідишістської газети "Дер Вер".

“Ділова англійська”

На зламі 80-х та 90-х поширилися курси та посібники з так званої ділової англійської. В мене завжди викликала питання сама ця концепція “ділової англійської”. На мій погляд, мова є мова, і спроби її сегментації по професійному використанню справа, звісно, можлива, але потребує іншого рівня підготовки, ніж мають школярі та студенти нефілологічних фахів. Значно корисніше вивчати літературну розмовну та писемну мову у повному обсязі, а стилістичні особливості та словникові списки брати з практики. Це не моя особиста думка, я її чув з передач BBC English, коли ці програми ще виходили. Подібне ж чули і деякі провідні

лінгвопедагоги моєї рідної Миколаївщини, коли вони їздили на семінари до Великобританії, і там питалися про англійську мову для кораблебудівників та подібне.

Але не буду далі заглиблюватися у теорію. Переповім кумедний випадок, пов'язаний з Business English з мого життя. Наприкінці 90-х я отримував другу вищу, комерційну освіту в одному з вишів Києва. Та була ще та, епопея його вибору та туди потрапляння, але це інша тема. Найбільш кумедне підстерігало не тільки на порозі, але й усередині.

Отже, на першій чи другій сесії прийшов час складати залік з так званої ділової англійської мови. Правила дозволяли отримати його автоматом, якщо ж у наявності підтвердження про мовну освіту чи іншу ґрунтовну мовну підготовку. Я очікував, що мої роки навчання у спеціалізованій школі, а також захист диплому у технічному виші англійською мовою з наявною довідкою з усіма необхідними регаліями, як підписи перших осіб, кругла печатка та фірмовий бланк буде достатньо. Звісно, студенти, котрі мали першу філологічну освіту з англійської мови були ще більше переконані, що для них цей залік стане просто пустою формальністю. Але кафедральні тітоньки були іншої думки.

Мені одразу було відмовлено, бо технічна мова мого першого диплому це не ділова мова. Тітонька почала мені одразу розповідати, яка це окрема дисципліна, ця ділова мова, як там все не так.

- Вибачте, але я працюю в представництві іноземної компанії, спілкування по всьому комплексу ділової та технічної тематики це для мене щоденна реальність. Якщо потрібно, поспілкуймося...

- Ні, ні, ні і ще раз, ні! – тітонька просто відсахнулася від мене, коли я запропонував поспілкуватися. – Ви повинні пройти курс та скласти письмовий тест. І крапка!

- Чому? Невже практики не достатньо? – не здався я.

- Яка там у вас практика?! Знаємо, як ви там спілкуєтеся! У вас там все не таке, як потрібно...

Через ще кілька реплік я вирішив, що краще буде виконати її завдання. Взяв якісь видруки з завданнями, де треба було вписувати артиклі та форми дієслів «бути» та «мати», виконав все це у сусідній пустій аудиторії та віддав на кафедру. Який же я мав подив, коли наступного дня отримав результат! На папірці не було жодного виправлення чи перекресленої неправильної відповіді, натомість весь текст було підкреслено хвилястою лінією і замість оцінки красувався напис: «Не по существу».

З цим я вже вирішив вирушати на тропу війни та подався до деканату. Виявилося, що з подібним вже зверталися чимало людей з першою англійською освітою, а також з бекграундом, подібним до мого. Декан виявився мудрою людиною, він обізвав кафедру іноземних мов сховищем заздрісних комплексанток та запевнив мене, що хвилюватися немає причин, він все владнає. На цьому він сам розписався у мене у заліковій книжці та у відомості.

Цікаво де тепер ті заздрісні комплексантки. Не виключено, що якісь провідні методисти.

А мораль цієї байки така: немає ніякої ділової мови чи мови ділового спрямування. Є витівки відсмоктувачів бюджетних коштів, грантоїдів та різних інших псевдопедагогів. Є мова, є стилістика. А ще є форми типових документів, але це вже не курс мови, а дещо інше. Звісно, ми не маємо можливості впливати на шкільну чи університетську програму, але можемо заощадити власні гроші, не витрачаючи їх на непотрібну літературу або курси, де вчать нічому.